

ΛΔ'.

6 Μαρτίου 1909

Ἐν τῇ Συνόδῳ τοῦ Βερολίνου, ὡς πρὸς τὰ ἑλληνικὰ δίκαια ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου, ἡ εὐρωπαϊκὴ πολιτικὴ ἐδιχάσθη εἰς δύο γνώμας. Ἡ πρώτη ἦτο ἡ ἀγγλική. Ἐκήρυξεν ἐπανειλημμένως διὰ τοῦ Μαρκησίου Σώλαβαρου, καὶ καθ' ἦν στιγμήν κατήγγελλε πρὸ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ δημοσίου τὴν Συνθήκην τοῦ Ἀγίου Στεφάνου ὡς ἐλληνοκτόνον, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Συνόδῳ, ὅτι «ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Θράκη ἦσαν γῶραι ἑλληνικαί, ὅπως καὶ ἡ Κρήτη». Ἡ Ἑλλὰς ἐκαλεῖτο νὰ συμμετάσχη τῆς Συνόδου ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς τῇ προτάσει τῆς Ἀγγλίας. Ἡ δευτέρα ἦτο ἡ ρωσικὴ, ἣτις ὑπεστήριξε διὰ τοῦ πρίγκιπος Γορτσακόφ, ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς οὐδὲν ἠδύνατο ν' ἀναμένῃ θετικὸν καὶ γενναῖον ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ, ἢ μόνον διοικητικὰς τινὰς μεταρρυθμίσεις. Ἡ ρωσικὴ πολιτικὴ ἐπίσης ἠξίου, ὅτι αὕτη καὶ μόνη ἐκέκμητο τὸ δίκαιωμα, ἕνεκα παλαιῶν συνθηκῶν, ὡς καὶ τοῦ ὁμοσθησκού, τῆς ἀντιπροσωπείας καὶ τῆς προστασίας τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ ἐπίσημος Ἑλλὰς συνετάχθη πρὸς τὴν δευτέραν πολιτικὴν. Τοῦτο καὶ μόνον ἀρκεῖ καὶ ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ν' καταδείξῃ τὴν διπλωματικὴν ὀξυδέρκειαν καὶ τὴν ἔθνικὴν μεγαλοφροσύνην τῶν διευνθυνόντων τὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Ἐπεκράτει ἐπὶ τῆς σκέψεως αὐτῶν ἡ ἐσωτερικὴ πολιτικὴ, τὰ μικροπρεπῆ αὐτῆς καὶ μικρολόγα συμφέροντα, ἥμισυ δὲ ἢ οὐδαμῶς τὰ μεγάλα ἔθνικα συμφέροντα, ἡ δύναμις καὶ ἡ ἀξιοπρεπὴς παράστασις τῆς ἑλληνικῆς ἰδέας ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου.

Ἐπὶ τέλος, καὶ τοῦτο ὀφείλεται κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν γενναιώφρονα κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμήν ἀρχεβουλίαν τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως, διότι ἡ Ἀγγλία ἔστρεψεν ἐπίσης, κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς Ἑλλάδος, ἀλλαγῶν τοὺς ὀφθαλμούς της, ἡ Σύνοδος τοῦ Βερολίνου ἀπεφάνισεν ἐν τινι τῶν συνεδριῶν αὐτῆς τὴν εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος παραχώρησιν τῶν ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας, ἀνέθετε δὲ εἰς τὰ ἐνδιαφερόμενα κράτη, τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Τουρκίαν, τὸν διακατανορισμὸν τῶν νέων ὁρίων, ἅτινα ἐν γενικαῖς γραμμαῖς καθώριζεν ἡ Σύ-

τοδος. Τὸ σχετικὸν ἄρθρον τῆς Συνθήκης δὲν ἦτο καθωρισμένον ὡς πρὸς τὴν ὑποχρέωσιν, ἣν ἐλάμβανεν ἡ Τουρκία νὰ παραχωρήσῃ τῇ Ἑλλάδι τὰς ἐλεημένας ἐπαρχίας, καὶ τοῦτο ὅπως ἔγραψε μετὰ ταῦτα ὁ ἐν τῇ Συνόδῳ ἐκείνῃ παρακολουθήσας τὰς ἐργασίας αὐτῆς ὡς γραμματεὺς Γάλλος διπλωμάτης κ. de Mouy, ἡ Σύνοδος, «εἴτε ἐκ φόβου κρίσεως ἐν τῷ Δίῳ, εἴτε ὅπως μὴ ἐπιδικάζῃ νέον ἀκρωτηριασμὸν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἐπίστευεν ὅτι καλῶς ἔπραττε, ποιουμένη ἐκ τῶν προτέρων συνετὴν καὶ ἀβροεπῆ ἐκκλήσιν πρὸς ἀμφοτέρας τὰς Δυνάμεις, προσκαλοῦσα αὐτὰς νὰ διαπραγματευθῶσι τὸν καθορισμὸν τῶν νέων συνόρων». Κατὰ τὸν Γάλλον διπλωμάτην, οἱ ὅροι τοῦ 24ου ἁρθροῦ τῆς Συνθήκης λίαν συνοπτικοὶ καὶ λίαν ἀόριστοι, ἔδωκαν βραδύτερον ἀφορμὴν εἰς περιπλοκὴν τῶν πραγμάτων. Ἡ θέλησις τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων ἦτο ἀναντίρρητος καὶ εἰλικρινής. Οὐχ ἤττον ἀνεφύησαν δυσχέραι, δυστροπούσης τῆς Πύλης νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἐν αὐτῇ ταύτην τῆς εὐρωπαϊκῆς Συνόδου, ὅπως ἐθεωρήθη μετὰ ταῦτα ἕνεκα τῶν ἐλαττωθῆσάντων πρὸς τὴν Ἑλλάδα συμπαιθειῶν.

Τοιαῦτα λέγει ὁ Γάλλος διπλωμάτης. Ἄλλ' ὁ γινώσκων ἐκ τοῦ συνέγγυς τὰ πράγματα, ὁ παρακολουθήσας τὴν μετὰ ταῦτα πολιτικὴν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, δὲν δύναται ἢ ν' ἀποδώσῃ τὴν πλήρην πραγματικὴν ἀποφάσεως ταύτης τῆς Συνόδου τοῦ Βερολίνου εἰς τὴν διπλωματικὴν κουφότητα καὶ τὸ ἀνερμείτιστον τῆς ἑλληνικῆς πολιτικῆς. Τὰ παθήματα δὲν κατέστησαν μαθήματα. Τὸ ζήτημα τῶν συνόρων, τὸ ζήτημα τῆς παραχωρήσεως Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας ἀπὸ ἐξωτερικοῦ κατὰ τὰ εἰθισμένα κατέστη ἐσωτερικόν. Τὸ πρῶτον καὶ τὸ τελευταῖον κατὰ τὴν περίστασιν καθῆκον τῶν πραττόντων τὰ πολιτικὰ ἐν Ἑλλάδι, εἴτε τῶν ἐν τῇ ἐξουσίᾳ, εἴτε τῶν ἐκτὸς αὐτῆς, ἦτο ἡ συνεννόησις καὶ ἡ σύμπραξις πρὸς σύνταξιν παντὶ τρόπῳ τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Ὅτι δὲν ἐγένετο τὴν προτεραίαν, ἠδύνατο νὰ ἐκτελεσθῇ τὴν ἐπαύριον. Ἦτο καιρὸς. Ἄν τὸ ἑλληνικὸν κράτος διεξεδίκει τὸ δίκαιον αὐτοῦ, ἀπορρέον καὶ ἀπὸ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων, διότι ἀμφότεραί αὐτῶν διεκδικούμεναι ἐπαρχίαι ἦσαν ἑλληνικώταται, καὶ ἀπὸ τῆς ἀποφάσεως πανευρωπαϊκοῦ συνεδρίου, οὐχὶ διὰ τῶν λόγων, ἀλλὰ διὰ τῶν ἔργων, ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἤθελεν ὑποχωρήσῃ πρὸ τῆς ἀνάγκης, πρὸ τοῦ φόβου ἑλληνοτουρκικῆς συγκρούσεως, καθ' ἣν τὸ ἑλληνικὸν κράτος ἤθελεν ἔχει ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸ ἐπιχείρημα, ὅτι ἐξετέλει ἀπόφασιν, φέρουσαν διεθνῆς κῆρος.

Ἄλλ' ἦτο τοιαύτη ἡ στρατιωτικὴ ἀδυναμία τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ὥστε ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις κατέστη θραυστάτη, ἀρνούμενη νὰ προβῇ εἰς οἰανδήποτε σοβαρὰν καὶ ὀριστικὴν συνεννόησιν πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Ἐξήγειρεν ἐν πρώτοις τοὺς Ἄλβανούς κατὰ τῆς προσαρτήσεως τῆς Ἡπείρου ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι οἱ Ἡπειρώται ἦσαν δολιχοκέφαλοι, συγγενῆς ἄρα πρὸς αὐτοὺς πληθυσμός, μυρίας δ' ἐπειόει προφάσεις καὶ ἐποιεῖτο παραχωρήσεις εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις ἐκεῖνας, αἵτινες πρότερον ἦσαν εὐμενέστατα διατεθειμέναι πρὸς τὸ ἑλληνικὸν γένος, ὅπως περιορίσῃ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ θερμὸν αὐτῶν ἐνδιαφέρον, τὸ τοσοῦτον γενναίως ἐκδηλωθέν πρὸ ὀλίγου ἔτι χρόνου ἐν Βερολίνῳ. Ἡ λύσις τοῦ ζητήματός ἀνεβάλλετο καὶ ἐδυσχεραίνετο ὁσημέραι. Καὶ ἤθελεν ἴσως ματαιωθῆ ἔξ ὀλοκλήρου, ἂν μὴ, ἐλλείψει ἰσχυρᾶς καὶ αὐτοπεποιθυίας ἑλληνικῆς πολιτικῆς, ἐλάμβανε τὴν διεξαγωγὴν αὐτοῦ, τὸ πρῶτον μὲν ἐν τῇ ἀντιπολιτεύσει, εἶτα δὲ ἐν τῇ κυβερνήσει, ἐπικρατήσας ἐν ταῖς βουλευτικαῖς ἐκλογαῖς, ὁ ἡγέτης τοῦ κόμματος τῶν Ἀγγλων φιλελευθέρων, ὁ Γλάδστων. Καὶ εἶπε μὲν ἀληθές, ὅτι ἐν ἔτει 1880 τὸ βραχύβιον ὑπουργεῖον Τρικούπη, διέταξεν ἐπιστράτευσιν, ὅπως ἐνεργήσῃ καὶ διὰ τῶν ὅπλων ἐν τῇ δεινῇ ἐκείνῃ περιστάσει, ἀλλ' ἐπιπτεν ἀπὸ τῆς ἐξουσίας μετ' ὀλίγον χρόνον, ὡς ἐκ τοῦ συνασπισμοῦ τῶν λοιπῶν πολιτικῶν κομμάτων. Τὰ συμφέροντα τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς ἀπερρόφησαν καὶ πάλιν πᾶσαν σκέψιν καὶ ἐνέργειαν περὶ τῶν ἐσωτερικῶν ζητημάτων, καὶ τῶν σοβαρωτάτων, καὶ τῶν ζωτικωτάτων.

Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις, ὑποχωρήσασα εἰς τὴν ἔντονον καὶ ἀπειλητικὴν στάσιν τοῦ νέου ὑπὸ τὸν Γλάδστωνα ὑπουργείου τῶν φιλελευθέρων, ἠναγκάζετο ἐπὶ τέλος, μετὰ πολλὰς διαπραγματεύσεις καὶ δυστροπίας, νὰ παραχωρήσῃ τῇ Ἑλλάδι ἐκ τῶν ἐπιδικασθεισῶν αὐτῇ ἐπαρχιῶν τὸ μείζον μέρος τῆς Θεσσαλίας καὶ ἐλάχιστον ἐκ τῆς Ἡπείρου, τὸ διαμέρισμα τῆς Ἄρτης. Ἀνάγκη καὶ Θεοὶ πείθονται. Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, ἄνευ πολλῶν διαμαρτυριῶν καὶ δυστροπιῶν, ἀπεδέχετο τὸ ἥμισυ σχεδὸν τοῦ ἐπιδικασθέντος ἐδάφους, τὸ ἦττον ὑπὸ ἐθνικὴν ἔποψιν σπουδαῖον, ἐγκατέλειπε δὲ εἰς τὴν βουλιμίαν τῶν ποικίλων ὑπαιτιῶν, τὴν Ἡπειρον, καὶ δὴ τὰ Ἰωάννινα, τὴν ἑλληνικωτάτην πόλιν, ἥτις πρὸ τοῦ μεγάλου ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος ἦτο τὸ κέντρον ἀκραιφνεστάτης ἑλληνικῆς ζωῆς καὶ παιδείας.

Κατὰ τὴν ζοφεράν ἐκείνην ἐξέλιξιν τῶν ἐθνικῶν πραγμάτων ὁ

εὐρωπαϊκὸς φιλέλλητισμός καταλήφθη ἐξ ἀπελπισίας καὶ φοβικῆς πρὸ τοῦ μέλλοντος τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Διὰ τῆς ἐγκαινισθείσης νέας τάξεως πραγμάτων ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου, ὁ Ἑλληνισμός, ὁ τέως πρωτεύων ἐθνικὸς καὶ πολιτικὸς παράγων, κατεδείκνυτο περιελθὼν ἐν δευτέρῃ καὶ τρίτῃ μοίρῃ πρὸ τῶν νέων ἐθνικῶν καὶ πολιτικῶν παραγόντων, τοῦ ρωμουνικοῦ, τοῦ βουλγαρικοῦ. Οἶχεται ἡ Ἑλλάς, ἐπεφάνησαν οἱ προσηθηεῖς φίλοι αὐτῆς. Ἡ μεγάλη κρίσιμος στιγμή εὔρε πρὸ αὐτῆς φαύλην γενεάν, μοι ἐτόνιζεν, ἐξ ἀπελπισίας καταληφθεὶς καὶ οἶκτον κατὰ τὴν περίστασιν ἐκείνην, ὁμογενῆς ἰατρὸς ἐκ τῆς ἀλυτρώτου Ἑλλάδος.

Ἡ ἐλληνικὴ πρωτεύουσα τῶν διαδηλώσεων καὶ τῶν συλλαλητηρίων, αἱ ἐπαρχίαι ἐπανηγύρισαν ἐπὶ τῷ γεγονότι. Συμφορὰ. Ὑπῆρξαν βεβαίως καὶ οἱ διαμαρτυρηθέντες ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ λύσει τοῦ ἐλληνικοῦ ζητήματος. Ἄλλ' αἱ διαμαρτυρίαι ἔμειναν ἄνευ ἀποτελέσματος. Ἐκεκοδήσαμεν — ἀ ν α ι μ ω τ ἰ μάλιστα — τὴν σιτοφόρον Θεσσαλίαν. Δὲν ἦτο μικρὸν ἀπόκτημα καὶ τοῦτο διὰ λαόν, ἀποβλέποντα εἰς τὰ κομματικὰ καὶ ἑξοχὴν συμφέροντα, μὴ δυνάμενον δὲ ἢ μὴ θέλοντα νὰ σκεφθῆ καὶ νὰ προνοήσῃ διὰ τὰ μεγάλα, διὰ τὰ αἰώνια συμφέροντα τοῦ γένους καὶ τῆς πατρίδος.

Ἐν τοιαύτῃ θλιβερᾷ καὶ κρισίμῃ διὰ τὸν Ἑλληνισμόν στιγμῇ, ὁ γνωστὸς ἤδη ἡμῶν καὶ ἐπανεληγμένως μνημονευθεὶς ἐνταῦθα ἀνταποκριτὴς τῶν λονδινείων «Καιρῶν» Στίλλμαν ἀπέστειλεν εἰς τὸ παγκόσμιον φύλλον ἀνταπόκρισιν, διὰ ζοφερωτάτων χρωμάτων ἀπεικονίζουσαν τὴν σύγχρονον κατάστασιν τῶν πολιτικῶν πραγμάτων τοῦ ἐλευθέρου κράτους καὶ προδικάζουσαν τὸ ἐπιφυλατιζόμενον εἰς τὸν σύγχρονον Ἑλληνισμόν ἱστορικὸν μέλλον. «Οἱ Ἕλληνες, ἔγραφεν ὁ ἀπαισιόδοξος παρατηρητὴς, ὁμοιάζουσι πρὸς τὸ εἶδος ἐκεῖνο τοῦ τέλου, ὃ περ μόνον μὲν δὲν δύναται νὰ ἀποτελέσῃ ἀφέψημα εὐχυμον καὶ εὐγευστον, ἀλλ' ἀναμυγνύμενον μετ' ἄλλων εἰδῶν, συντελεῖ νὰ κατασιῶσι ταῦτα εὐγευστα καὶ ἀπολαυστικά. Οἱ Ἕλληνες, ὡς ἐνιαῖος κοινωνικὸς καὶ πολιτικὸς ὄργανισμός, προσηκόντως ὀργανωμένος καὶ συντεταγμένος, ἔχων πληρεστάτην καὶ ἀμέριστον ἱστορικὴν ἑαυτοῦ συνείδησιν καὶ ἀποστολήν, δὲν θὰ κατορθώσῃσι νὰ σταδιοδρομήσωσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Κέκτηνται πάντα τὰ φυσικὰ καὶ ἐπίκτητα πλεονεκτήματα καὶ συντελέσωσιν εἰς τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν γενναίαν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν ἄλλων

λαῶν, μετ' αὐτῶν συμβιούντων, νὰ δημιουργήσωσιν ἐκ τοῦ ἐθνικοῦ αὐτῶν ἕλικου ἔξεχούσας προσωπικότητας ἐν παντὶ τοῦ ἐπιστητοῦ εἶδει, ἐν τῇ πολιτικῇ, ἐν τῇ οἰκονομικῇ σταδιοδρομίᾳ· ἀλλὰ μόνοι οὐδέν». Τοιαῦτα περίπου ἐκήρυττε διὰ τοῦ ἀγγλικοῦ ὄργανου εἰς τὸ παγκόσμιον δημόσιον ἀνῆρ, εἴ πέρ τις καὶ ἄλλος κατὰ τοὺς χαλεποὺς ἐκείνους καιροὺς, οὗς διῆλθε τὸ ἡμέτερον γένος, ἀγωνισθεὶς ὑπὲρ ἡμῶν μετ' ἀφοσιώσεως καὶ ἀγάπης. Ἔσται ἀληθὴς ἡ πρόρρησις αὕτη ; Τὸ ἐλληνικὸν γένος μέλλει νὰ ἐκλίπη ἀπὸ τῆς παγκοσμίου σκηνῆς ὡς ἱστορικὸς παράγων, προοριζόμενον μόνον εἰς τὴν δευτερεύουσαν καὶ εὐτελεῆ μοῖραν τοῦ ἐπικούρου ἄλλων λαῶν καὶ πολιτισμῶν, ἐγγέον ἐν τῷ ὄργανισμῷ αὐτῶν τὸ αἷμά του καὶ τὴν ἀτελεῆ ὀργανικὴν δυνάμιν του ; Τοιοῦτο τὸ τιθέμενον πρόβλημα κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους καιροὺς ὑπὸ τῶν δυσπίστως προσβλεπόντων πρὸς τὸ ἱστορικὸν μέλλον τοῦ ἐλληνικοῦ γένους.

Ἄλλ' ἡ ἱστορία τῶν λαῶν, μὴ λησμονῶμεν, δὲν ἐξελίσσεται ὁμοιότροπως καὶ κανονικῶς, ὡς ἐξελίσσονται τὰ κατώτερα εἶδη τοῦ ὄργανικοῦ βίου· ὑφίσταται ἐκλείψεις, διέρχεται διὰ φάσεων καὶ μεταμορφώσεων δυσεξηγήτων. Ἡ πτώσις τῆς σήμερον παρυσκευάζει τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν δημιουργίαν τῆς ἐπομένης. Τὸ ἐλεύθερον ἐλληνικὸν κράτος, περικεκομμένον, μὴ ἐκπροσωποῦν τὴν ὅλην ἐλληνικὴν φυλὴν, ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ ἀποκαταστάσεως ὑπεβληθὲν ὑπὸ τὴν κοινοβουλευτικὴν ὀλιγαρχίαν, ἐστερημένην παντὸς ιδεώδους, οἰκτροῦν λείψανον τοῦ τουρκοῦ κοτσαμπασισμοῦ, ἐξετροχιάσθη καὶ ἀπεπλανήθη ἐν τῇ σταδιοδρομίᾳ αὐτοῦ. Ἄντι νὰ ἐξυψηροτήσῃ τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα, καιηράλωσε πολυτίμους καὶ ζωτικωτάτους δυνάμεις πρὸς ἐξυψηροτέτησιν τῶν κομματικῶν συμφερόντων τῆς ὀλιγαρχίας, διοργανωθείσης καὶ συνταχθείσης εἰς δυνάμιν ἰσχυρὰν καὶ ἐπικίνδυνον. Ἐν ταιαύτῃ ἐθνικῇ ἀπραγμοσύνῃ παρήλθε πολύτιμος καιρὸς ἀπὸ τῆς ἐγκαταστάσεως τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους μέχρι τῆς καταστροφῆς τοῦ 1878. Ἡ Συνθήκη τοῦ Βερολίνου, ἀναγνωρίσασα τὴν διοικητικὴν αὐτονομίαν τῆς Κρήτης καὶ ἐπιδικάσασα εἰς τὸ ἐλληνικὸν κράτος δύο τῶν τμημάτων τοῦ ἐθνικοῦ συνόλου, ἄνευ μεγάλων ἐλληνικῶν θυσιῶν κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην, ἐξαιρουμένων τῶν κρητικῶν ὀλοκαυτωμάτων, παρέσχεν ὁπωσδήποτε εἰς τὸ κράτος ἀφθονώτερα τὰ μέσα νέας ἐργασίας, τὴν ἀφειρηθῆσαν νέας προοδευτικῆς σταδιοδρομίας.

Ἄλλ' ὁ κοινοβουλευτισμὸς, ἀκάθεκτος ἐξακολουθῶν τὸ καταστρε-

πικὸν αὐτοῦ πρόγραμμα, δὲν ἠδυνήθη ν' ἀντιληφθῆ τοῦ πνεύματος τῶν καιρῶν καὶ τῆς ἀρξαμένης νέας περιόδου ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου. Νέα κράτη, νέα πολιτικὰ καὶ ἔθνηκαὶ δυνάμεις, ἠγείροντο ἐπὶ τῶν ἐρειπίων καὶ ἀπὸ τῶν συντριμμάτων τοῦ καταρρέοντος ὀθωμανικοῦ οἰκοδομήματος. Ἡ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία ἐν τῇ Συνόδῳ τοῦ Βερολίνου, χωρὶς νὰ προβῆ εἰς τὴν ὀλοσχερῆ διάλυσιν πολιτικοῦ καθεστώτος, ἀντικειμένου πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἀξιώσεις τοῦ νέου πολιτισμοῦ, ἐσκέπτετο, ὅτι κρείττων ἦτο καὶ ἐπωφελεστέρα διὰ τὴν εὐρωπαϊκὴν ἰσορροπίαν ἢ βαθμιαία διάλυσις, νέα ἱστορικὴ ἀνασύνθεσις καὶ δημιουργία ἔθνικῶν ὀργανισμῶν, τέως ἀφανῶν καὶ ἀφώτων διατελούντων. Αἱ νέα αὐτὰ ἱστορικὰ καὶ πολιτικὰ δυνάμεις εἶνε ἡ Ρωμανία, ἡ Βουλγαρία, ἡ Σερβία, τὸ Μαυροβούνιον, ὧν ἡ ἔθνικὴ συνείδησις ἐξεδηλοῦτο ὁσημέραι ζωηρότερον καὶ ἀπειλητικώτερον, κατακτητικώτερον προσλαβίνουσα χαρακτῆρα διὰ τὰ πράγματα τῆς περιμαχῆτου Χερσονήσου. Ἐκείνη ἰδίᾳ ἡ δύναμις, ἣτις ἄφειλε τὰ προσελκύσει τὴν ἄμεσον προσοχὴν καὶ μέριμναν τοῦ ἑλληνικοῦ, ἦτο ἡ Βουλγαρία. Εἰ καὶ ἡ Σύνοδος τοῦ Βερολίνου, προνοοῦσα περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, καὶ ἴσως ἴσως τῶν ἑλληνικῶν συμφερόντων, περιέκοψε τὴν Μεγάλην Βουλγαρίαν τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, ἀλλὰ καὶ ὅπως κατηρτίσθη, τροποποιηθεῖσα καὶ μεταρρυθμισθεῖσα εἰς τὴν ἰδίως Βουλγαρίαν καὶ εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ρωμυλίαν, ἐν ἣ ἑπρώτευσεν ὁ βουλγαρικὸς παράγων, ἔπρεπε νὰ ἐμβάλῃ εἰς ἀκέφεις καὶ ἀνησυχίας τὸ ἑλληνικὸν γένος, καὶ ἰδίᾳ τὸ ἐκπροσωποῦν αὐτὸ ἑλληνικὸν κράτος.

Οὐδέν' ἀπολύτως οὐδέν. Ἐλάχιστοι ἀνησίχησαν ἐπὶ τῇ δημιουργηθείσῃ νέᾳ καταστάσει ἐν τῇ Χερσονήσῳ. Ἐλάχιστοι προεῖδον τὸ ἐπιφυλαττόμενον εἰς τὸν ἑλληνικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα μέλλον. Μετὰ τὴν προσάρτησιν τῆς Θεσσαλίας παρετέθη τὸ συμπόσιον τῆς πολιτικῆς ἀπολαύσεως. Δεῦτε πάντες, κλητοὶ καὶ ἄκλητοι, φάγωμεν, πίωμεν· αὔριον γὰρ ἀποθανοῦμεν...

Καὶ ἐνῶ τὰ διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου δημιουργηθέντα νέα ἔθνηκαὶ πολιτικὰ καθεστώτα μετὰ ζήλου καὶ ἀφοσιώσεως σπανίας ἤρξαντο ἐργαζόμενα ὑπὲρ τῆς διοικητικῆς αὐτῶν συντάξεως καὶ ὀργανώσεως, καὶ ἰδίᾳ ὑπὲρ τῆς συντάξεως τῶν στρατιωτικῶν αὐτῶν δυνάμεων, τὸ ἑλληνικὸν κράτος, ἀκόλαστον ριφθὲν καὶ πάλιν εἰς τοὺς κόλπους τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ, ἐρρόφησεν ἀπλήστως τὸ νέκταρ καὶ τὸ δηλητήριον

τῆς κοινοβουλευτικῆς ἀκολασίας. Δὲν ἐνόει, δὲν προησθάνετο ὁποῖον ἐπεφυλάσσετο εἰς αὐτὸ λίαν προσεχῶς ἱστορικὸν μέλλον.

Ἐκ τῆς προσαρτήσεως τῆς Θεσσαλίας ὁ κοινοβουλευτισμὸς, ὁσημέραι ἐξαχρειούμενος, καθίστατο αὐθαδέστερος, ἀλλὰ καὶ ἐπικινδυνότερος. Ἐμελλε νὰ ὀδηγήσῃ τὸ ἔθνος εἰς τὴν κωμωδίαν τοῦ 1886, εἰς τὴν τραγωδίαν τοῦ 1897, καὶ ἐπὶ τούτοις εἰς τὴν οικονομικὴν χρεωκοπίαν τοῦ 1892 καὶ εἰς τὰ ἐπακολούθησαντα αὐτῆν δεινὰ. Ἦτο ἡ τραγωδική πτώσις τῆς πολιτικῆς τοῦ ἐλευθέρου κράτους χρεωκοπίας.

ΛΕ΄.

14 Μαρτίου 1909

Ἡ προσάρτησις εἰς τὸ ἑλληνικὸν Κράτος μεγάλου μέρους τῆς Θεσσαλίας καὶ ἐλαχίστου τμήματος τῆς Ἠπείρου, ἡ ἕμα τῆ προσαρτήσεως ἐφαρμογὴ τοῦ ἀκράτου κοινοβουλευτισμοῦ, ἔμελλεν ἔτι μᾶλλον νὰ δυσχεράνη τὰ πράγματα καὶ νὰ καταλήξῃ εἰς μείζονας πολιτικὰς καὶ ἐθνικὰς καταστροφάς. Εἶπον πλέον ἢ ἅπαξ, ὅτι τὸ πολίτευμα εὐδοκίμει καὶ παράγει ἀγλαοὺς καρπούς, προσαρμοζόμενον εἰς τὰ ἦθη καὶ τὸν χαρακτῆρα τῶν κατοίκων τῆς χώρας. Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει οὐδὲν τὸ ἀγαθὸν καὶ γενναῖον. Τὸ τοιοῦτο κατεδείκνυτο ἐν τῇ κοινοβουλευτικῇ Ἑλλάδι. Διὰ τῆς πανδήμου ψήφου, ἀπαιδέτου καὶ ἄμορφώτου, ἀνεδείκνυτο ἕμα τῆ προσαρτήσεως ἀντιπρόσωποι ἐν τῇ Βουλῇ ἄνδρες, ἐστερημένοι πάσης πολιτικῆς ἐπὶ τούτῳ προπαιδεύσεως, μέλλοντες δὲ νὰ λάβωσι τὸ βῆμα τῆς πολιτικῆς ἀγωγῆς ὑπὸ διδασκάλων, αὐτῶν τούτων ἐστερημένων ἐπίσης τῆς προσηκούσης μορφώσεως. Παρὰ τὰς ἀγαθὰς αὐτῶν προθέσεις, οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ προσαρτηθέντος τμήματος ἠκολούθησαν κατ' ἀνάγκην τὰς κρατούσας πολιτικὰς συνθήκας καὶ παραδόσεις. Ἀφωμοιώθησαν ἐξ ὁλοκλήρου πρὸς τὸ κρατοῦν πολιτικὸν σύστημα, χωρὶς νὰ εἶνε ἱκανοὶ οὗτοι, ἐξ ἑλλείψεως πολιτικῆς ἱκανότητος, νὰ σταματήσωσι τὸ ὁσημέραι καταφερόμενον πρὸς τὸ βάραθρον ἑλληνικὸν Κράτος. Ἡ πολιτικὴ ἀφομοίωσις τοῦ παλαιοῦ καὶ τοῦ νέου τμήματος τοῦ ἑλληνικοῦ Κράτους ἀπετελέσθη καὶ συνετελέσθη ἀπὸ τῆς πρώτης βουλευτικῆς συνόδου, καθ' ἣν ἀντιπρόσωποι τῶν Θεσσαλῶν καὶ

Ἡπειρωτῶν εἰσήρχοντο εἰς τὸ ἑλληνικὸν Κοινοβούλιον. Οἱ μαθηταὶ ἐγένοντο ἄξιοι τῶν διδασκάλων.

Καὶ εἶπε μὲν ἀληθές, ὅτι ἅμα τῇ προσαρτήσει ἀνήρχετο εἰς τὴν διεύθυνσιν τῶν κοινῶν ὑπουργείων, κεκτημένον, ὡς ἐκ τῆς ἱκανότητος καὶ τοῦ χαρακτήρος τοῦ προέδρου αὐτοῦ, πάντα τὰ προσόντα πρὸς βελτίωσιν τῶν πραγμάτων, δυνάμενον νὰ εἰσαγάγῃ εἰς ὅλους τοὺς κλάδους τῆς διοικήσεως εὐρυτάτας μεταρρυθμίσεις, ἀλλ' ὁ κοινοβουλευτισμὸς, ἐξαχρειωθεὶς εἰς φατριαστικὴν μάχην, μόνον αὐτοῦ καθήκον ἐθεώρει τὴν ἀντίδρασιν κατὰ πάσης κυβερνητικῆς πράξεως, ἔστω καὶ τῆς ἀγαθωτάτης καὶ τῆς χρησιμωτάτης. Ἐπὶ τριετίαν μεταξὺ τῶν δύο κρατουσῶν ἐν τῇ Βουλῇ μερίδων διεξήγετο ἀγὼν, μονομαχία μέχρῃ καταστροφῆς. Πλήρης ἀδιαφορία, ἂν τὸ Κράτος, ἂν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἔμελλον θᾶπτον ἢ βράδιον νὰ ὑποστῶσι τὰ ἀποτελέσματα τῆς θλιβεραῖς ταύτης διαμάχης. Τὸ κρατοῦν κόμμα, παρὰ τὸν ἀτίθασσον χαρακτήρα τοῦ διευθύνοντος αὐτό, ἠγωνίζετο τὸν περὶ ἰπάρξεως ἀγῶνα, προσπαθοῦν παντὶ τρόπῳ, ἀλλ' ἰδίᾳ διὰ τῶν χαρίτων τῆς ἐξουσίας, διὰ τοῦ προῦπολογισμοῦ, νὰ ἰσχυροποιηθῇ καὶ νὰ ἐξασφαλισθῇ κατὰ τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ. Πάντα τὰ μέσα ἦσαν θεμιτὰ καὶ νόμιμα. Ἐτέρου ἢ ἀντιπολίτευσις, καταληφθεῖσα ἐκ φατριαστικῆς ἐμπαθείας παθολογικῆς, ἠγωνίζετο πρὸς τὸ κρατοῦν κόμμα διὰ μεθόδου, ὁδηγούσης τὸν ἑλληνικὸν λαὸν μέχρῃ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου. Καὶ θὰ ἐπήρχετο οὗτος ἀναποδράστως, ἂν αἱ ἐν ἔτει 1885 ἐνεργηθεῖσαι ἐκλογαὶ δὲν ἔδιδον τὴν πλειονοψηφίαν εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν, ἧς μετεῖχον φυσικῶς τῶ λόγω οὐκ ὀλίγοι ἐκ τῶν πρῶην ἀφωσιωμένων φίλων καὶ συμπρακτόρων τοῦ ἠττηθέντος ἐν ταῖς ἐκλογαῖς ὑπουργείου.

Ἐν ἔτει 1885, μετὰ τὸν ἐκλογικὸν θρόμβον, τὸ πρόγραμμα τοῦ νέου ὑπουργείου ἦτο ἡ πλήρης ἀκύρωσις πάσης πράξεως τῆς τέως κυβερνήσεως, μέχρῃ καὶ τῶν ἐσχάτων λεπτομερειῶν. Ἐπρεπε ν' ἀποδειχθῇ, ὅτι οὐδὲν ἐγένετο κατὰ τὸ τριετὲς χρονικὸν διάστημα, καθ' ὃ ἐκράτησε τῶν πραγμάτων τὸ ἠττηθὲν ἐν ταῖς ἐκλογαῖς ὑπουργεῖον. Τὸ ἔργον ὁμολογουμένως διεξήχθη μετὰ πολλοῦ ζήλου, ἀξίου κρείττονος ὑποθέσεως. Καὶ αὕτη ἡ στρατιωτικὴ μεταρρύθμισις, ἣτις ἤρξατο πρό τινος χρόνου διὰ τῆς μετακλήσεως ἐκ Γαλλίας ἱκανοῦ ὄργανωτοῦ, ἐσταμίτησε, μόνον ἂν διαλυθέντος τοῦ στρατοῦ, λόγω ἐπιβαλλομένων οἰκονομιῶν. Διότι μεταξὺ τῶν διαφόρων μέτρων τοῦ νέου ὑπουργείου, ἦτο καὶ ἡ φρολο-

γική σεισάχθεια. Ἐν τοιαύτῃ καθολικῇ ἐργασία πρὸς ἀποσύνθεσιν μᾶλλον ἢ πρὸς σύνταξιν καὶ ὁργάνωσιν τῶν δυνάμεων τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους παρῆλθον πέντε περίπου μῆνες ἀπὸ τῆς εἰς τὴν ἀρχὴν ἐγκαταστάσεως τοῦ νέου ὑπουργείου. Ὑπὸ τοιαύτας διοικητικὰς συνθήκας ὑφιστάμενον καὶ λειτουργοῦν τὸ κυβερνητικὸν σύστημα, ἦτο ἐπόμενον ὅτι ἔμελλε νὰ εὐρεθῇ ἀνέτοιμον καὶ ἀνίκανον ν' ἀντιμετωπίσῃ πάντα ἑξωτερικὸν κίνδυνον, δυνάμενον νὰ ἐπισκῆψῃ ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου. Οἱ συμβουλευόντες πρόνοιαν, οἱ ὑποδεικνύοντες ὡς ἀναγκαίαν καὶ ἐπιβεβλημένην ὑπὸ τῶν πραγμάτων καὶ ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων τὴν ὁργάνωσιν τῶν δυνάμεων τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους κατεφρόνουντο ὑπὸ τοῦ ἐκμανέντος ἐπὶ τῇ ἰλιβεροῦ αὐτοῦ ἐκλογικῇ ἐπιτυχίᾳ φαιδρῶν. Ὁ κοινοβουλευτισμὸς, καταδημαγωγῆσας τὸν ἑλληνικὸν λαόν, ἐκμηδενίσας τὸ στέμμα, ἤξιον νὰ διευθύνῃ τὰ τοῦ κράτους πράγματα κατὰ τὸ ἴδιον αὐτοῦ κομματικὰ συμφέροντα καὶ τὰς ὑρέξεις. Ἡ διάλυσις προέβαιεν ὁσημέραι — ἐν ὀνόματι τῶν θεσμῶν βεβαίως. Ἦρκει τοῦτο. Ἄς ἐκμηδενισθῇ ἡ Ἑλλάς. Τί σημαίνει; Θὰ ἐσφύζοντο οἱ θεομοί.

Κατὰ τῆς ἀκολάστου ταύτης καὶ ἀσυνειδήτου πολιτικῆς οὐδεμία ἠδύνατο νὰ ἐξασκηθῇ ἀντίδρασις, ὅπως εἶχον τῷ καιρῷ ἐκείνῳ τὰ πράγματα. Ἡ ἐξάρθρωσις προέβαιεν, ἀλλ' ἡ πίστις, ἡ ἀφοσίωσις εἰς τὰ κοινοβουλευτικὰ δαιμόνια ἀπερρόφει πᾶσαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ προσοχὴν καὶ μέριμναν. Ἐπὶ τέλους τὸ κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ ἰλιβεροῦ ἐκείνου διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν ἔτους γενόμενον ἐν Φιλιππουπόλει καὶ ἐν Ἀνατολικῇ Ρωμυλίᾳ ἐθνικὸν καὶ πολιτικὸν πραξικόπημα τῶν Βουλγάρων, καταλαβόντων τὴν τελευταίαν ταύτην χώραν, παραβιασάντων ὅλητας διατάξεις τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου, ἐξύπηνησεν ἀπὸ τοῦ κοινοβουλευτικοῦ ληθάρου τὸν ἑλληνικὸν λαόν καὶ μετ' αὐτοῦ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος. Ἡ βουλγαρικὴ ἡγεμονία μονοουχὶ ἐδιπλασιάζετο διὰ τῆς προσαρτήσεως ταύτης λαοῦ, μεταξὺ τοῦ ὁποίου κατελέγοντο διακόσμιαι χιλιάδες ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ. Φοβερὰ ἐξέγεροις ἐπὶ τῷ γεγονότι τούτῳ! Τί ὄφειλε νὰ πράξῃ τὸ ἑλληνικὸν κράτος, ὃ Ἑλληνισμὸς ἐν γ' νει, ἐν τῇ κρισίμῳ ταύτῃ περιστάσει; Ν' ἀποδεχθῇ τὰ τετελεσμένα γεγονότα, ἐσυμβούλευσθαι καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ὑπουργικῷ συμβουλίῳ οἱ πρακτικοὶ πολιτικοί. Τί ἐνδιέφερε τὸ ἑλληνικὸν Κράτος ὃ διπλασιασμὸς τῆς Βουλγαρίας; Οὕτως ἐσκέπτετο τὸ μετὰ τὸν πρόεδρον τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου ἰσχυρότερον

αὐτοῦ μέλος, ὁ ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν ὑπουργός. Ἄλλ' ἦτο ἡ Ἑλλὰς κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας τοσοῦτον ἐκνευρωμένη ὑπὸ τοῦ κρατοῦντος κομματικοῦ πυρετοῦ, τοσοῦτον ἀνίσχυρος καὶ ἀποσιντεθειμένη κατὰ τὴν ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν, ὥστε ἀπαιτεῖτο γενναία σκέψις καὶ γενναϊότερα ἐνέργεια, ὅπως ἀντεπεξέλθῃ κατὰ τοῦ ἐπισκλήραντος ἐθνικοῦ κινδύνου ἐν τῷ βορειοτέρῳ τμήματι τῆς ἑλληνικῆς πατρίδος. Ὁ μόνος ἴσως ἀνὴρ, ὅστις ἠδύνατο νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐνεργείας ταύτης, διετέλει πολιτικῶς καταπεπτωκὼς καὶ συντετριμμένος. Ἀπεπειράθη κατὰ τὴν τριετῆ ὑπουργεῖαν του νὰ ἐργασθῇ ὑπὲρ βελτιώσεως τῶν κακῶς ἐχόντων. Ἀπεδοκιμίσθη πανηγυρικώτατα ὑπὸ τοῦ καταδημαγωγηθέντος ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, μὴ ὑπαρχούσης κυβερνήσεως ἰσχυρᾶς, σκεπτομένης, δυναμένης νὰ ἐνεργήσῃ ἀξίως τῶν περιστάσεων, ἀνέλαβεν αὐτοσχεδίως τὴν διεξαγωγὴν τῆς ἐθνικῆς ὑποθέσεως ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐν τῇ πρωτευσίᾳ καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις. Ἡ κυβέρνησις ἐκήρυξεν ἅμα τῷ γεγονότι, ὅτι οὐδεμίαν εἶχε προσωπικὴν γνώμην καὶ θέλησιν, ὅτι ἦτο πρόθυμος νὰ ρυμουλκηθῇ ὑπὸ τῶν φωνασκῶν τῶν συλλαλητηρίων. Καὶ ἐρρυμουλκήθη ἀδοξότατα καὶ θλιβερώτατα. Ὁ λαὸς τῆς πρωτευσίης πρὸς κατατρόπωσιν τῶν ἐχθρῶν του ἐζήτησε . . . τὴν ἐπιστράτευσιν τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν πολεμικῶν δυνάμεων τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Τὸ ὑπουργεῖον ὑπεχώρησεν ἄνευ ἀντιρρήσεως καὶ ἀντιστάσεως εἰς τὴν λαϊκὴν ἀπαίτησιν. Ἡ ρυμούλκησις ἐγένετο πλήρης. Τὰ τῆς ἀρξαμένης ἐθνικῆς δῆθεν στρατιωτικῆς παρασκευῆς καὶ ἐνεργείας διηύθυνον οἱ παντὸς εἶδους ἀγυιόπαιδες, οἱ ἐνθουσιώδεις δπαδοὶ τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου ἄνευ στρατοῦ, ἄνευ πολεμικῆς παρασκευῆς καὶ ἐφοδίων. Μὴ ὑπαρχόντων ἐπαρκῶν οικονομικῶν μέσων, ἐψηφίσθη ὑπὸ τῆς συνελθούσης Βουλῆς πατριωτικὸν δάνειον μερικῶν ἑκατομμυρίων, ἀφεθὲν εἰς τὴν φιλοπατρίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἐν αὐτῇ τῇ Βουλῇ αἱ δύο μερίδες, αἱ τέως μισούμεναι μέχρι θανάτου, ἐφιλιώθησαν, ἐνηγκαλίσθησαν, ὥμοσαν τραγικώτατα καὶ ἐθνικώτατα πίστιν καὶ ἀφοσίωσιν πρὸς τὴν πατρίδα, κοινὴν συνεργασίαν μέχρι θανάτου. Ὁ Ἀριστείδης καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς ἐπανέζησαν ἐν τῷ περιβόλῳ τῆς ἑλληνικῆς Βουλῆς. Δάκρυα χαρᾶς καὶ ἐλπίδων ἐπὶ τῇ συμφιλιώσει. Ἐθεωρεῖτο ἤδη βεβαία ἡ ἐθνικὴ ἐπιτυχία καὶ ἡ κατατρόπωσις τῶν ἐχθρῶν. Ἀλλὰ ποῖον ἔπρεπε νὰ εἶνε τὸ πρόγραμμα τῆς ἐθνικῆς ἐργασίας, τίνε

τρόπῳ θὰ διεξήγετο αὕτη ; Οὐδεὶς ἐγίνωσκεν· οὔτε οἱ ρυμουλκοῦντες, οὔτε οἱ ρυμουλκούμενοι. Ὁ Τρικούπης εὗρίσκετο μακρὰν τῆς Ἑλλάδος, χεῖρον ἔτι, ἐκτὸς τῆς ἐξουσίας. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν εὗρίσκετο ἐν τῇ ἑλληνικῇ πρωτεύουσῃ, τί ἠδύνατο νὰ πράξῃ, διατελῶν ὑπὸ κατηγορίαν ἐν τῇ Βουλῇ, ἐξελεγχομένης αἰκιλοτρόπως τῆς τριετοῦ ; διοικήσεώς του ὑπὸ φανατικῶν καὶ ἀμειλίκτων ἀντιπάλων, ὧν οἱ φανατικώτατοι ἦσαν ἀποσκιρτήσαντες τέως φίλοι, μὴ λαβόντες ὅσα ἐκθροσμοῦ καὶ ἀνόσια ἠξίουσαν ἐν τῇ διανομῇ τῶν κυβερνητικῶν λιφύρων ;

Καθ' ὃν χρόνον, ἀπὸ τῆς κυρώσεως τῆς βερολινείου Συνθήκης μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1885, ὁλόκληρον σχεδὸν ἑπταετίαν, τὰ ἐν Ἑλλάδι πολιτικὰ πράγματα ἐξείλισσοντο κοινοβουλευτικώτατα μὲν κατὰ τὴν κρατοῦσαν θεωρίαν, ἀλλ' ἀνθελληνικώτατα ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῶν ἐθνικῶν ἀναγκῶν καὶ συμφερόντων καὶ ἀστοργότατα, ἢ νεότευκτος Βουλγαρία, ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς καὶ τῶν πανσλαβιστικῶν ἐταιρειῶν, προέβαινε μεθοδικώτατα καὶ βουλευτικώτατα πρὸς τὴν πολιτικὴν, καὶ ἰδίᾳ πρὸς τὴν στρατιωτικὴν αὐτῆς σύνταξιν καὶ ὀργάνωσιν. Τὸ σατανικὸν κατακτητικὸν δαιμόνιον τῆς μογγολικῆς ταύτης φυλῆς, κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν μόνον παρίστασιν σλαυοφانوῦς, ἀντελήφθη, ἅμα τῇ ἀπελευθερώσει αὐτῆς ἀπὸ τῆς τουρκικῆς δυναστείας, ὅτι τὸ ἐθνικὸν πρόγραμμα τῆς Μεγάλης Βουλγαρίας τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, τὸ κολοβωθὲν ὑπὸ τῆς βερολινείου Συνθήκης, δὲν ἠδύνατο νὰ πραγματοποιηθῇ ἐν προσεχεῖ ἢ ἀπωτέρῳ μέλλοντι ἄλλως ἢ μόνον δὲ τῆς στρατιωτικῆς αὐτῆς συντάξεως καὶ ὀργανώσεως. Καὶ εἰς τοῦτο εἰργάσθη ἡ νέα Βουλγαρία μετ' ἀπαραιρέτου μεθοδικῆς δραστηριότητος. Ἀλλ' ἔσχεν ἐν τῇ δημιουργικῇ ταύτῃ ἐργασίᾳ πλὴν τῶν Ρώσων ὀργανωτῶν τῶν στρατιωτικῶν αὐτῆς δυνάμεων, τὴν εὐτυχίαν νὰ τύχῃ καὶ ἡγεμόνος ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν φιλοδόξου καὶ μεγαλοπράγμοτος, ἀφοσιωθέντος εἰς τὴν ἐθνικὴν βουλγαρικὴν ἰδέαν, φιλοτιμηθέντος παρὰ τὰ παρεμβαλλόμενα προσκόμματα ὑπὸ τῶν καχυπόπτων πρὸς τὴν ἰδέαν ταύτην Ρώσων, ἐπιθυμούντων καὶ ἐργαζομένων νὰ καταστήσωσι τὴν νέαν ταύτην Βουλγαρίαν ρωσικὸν κυβερνεῖον, νὰ δειχθῇ διὰ τῶν πραγμάτων ἄξιος ἀντιπρόσωπος τῆς βουλγαρικῆς ἰδέας ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐξελίξει τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Αἱ ἀντίξοοι περιστάσεις βεβαίως δὲν ἔλευραν ἐν τῇ δημιουργικῇ ἐργασίᾳ τοῦ πρώτου ἡγεμόνος τῆς νέας Βουλγαρίας. Ἐκτὸς τῶν Ρώσων ὄφειλε ν' ἀντιπαλαίσῃ καὶ πρὸς τοὺς

ἐντοπίους, τοὺς αὐτοσχεδίους μικροπολιτικοὺς τῆς χώρας, συγκεχυμένην ἔχοντας γνώμην περὶ πολιτικῶν πραγμάτων, ὧν οὐκ ὀλίγοι, ἕνεκα προσφάτων ἐθνικῶν καὶ προσωπικῶν ὑποχρεώσεων, ἐτύγγανον θαυμασταὶ καὶ νευρόσπαστα τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς. Ἄλλ' ἐκέκτητο τοιαύτην μεγαλοφροσύνην καὶ φιλοτιμίαν, τοιοῦτον ἰσχυρὸν χαρακτῆρα, ἀφωσιώθη μετὰ τοιαύτης ἐθελουσίας εἰς τὰ ἐθνικὰ τοῦ βουλγαρικοῦ λαοῦ ιδεώδη, ὥστε ἐν ἐλαχίστῳ χρονικῷ διαστήματι, καίπερ ἐστερημένος τῶν προσηκόντων ἐφοδίων, ἀνταγωνιζόμενος πρὸς πολλὰς καὶ ποικίλας ἐπιβουλάς, ἐσωτερικὰς καὶ ἐξωτερικὰς, κατώρθωσε νὰ καταστήσῃ τὴν Βουλγαρίαν οὐχὶ βεβαίως πολιτικὸν πρότυπον εὐνομούμενης χώρας, ἀλλὰ πρότυπον στρατιωτικῆς δυνάμεως, κράτους ὑπισχνουμένου νὰ δράσῃ καὶ νὰ πρωταγωνιστήσῃ ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου. Ὁ ἐπιδιωκόμενος σκοπὸς ἐπειτεύχθη — δεινὸν εἰπεῖν — ἐν μιᾷ μόνῃ ἑπταετίᾳ. Ἡ εὐρωπαϊκὴ πολιτικὴ προσεΐδε μετ' ἐμπιστοσύνης καὶ ἐκτιμήσεως τὴν πολιτικὴν ταύτην μεταμόρφωσιν τῆς νέας Βουλγαρίας ὑπὸ τὸν νεαρὸν ἡγεμόνα Ἀλέξανδρον Βάττεμβεργ. Αὐτὴ ἢ Ἀγγλία, ἢ ἄλλοτε ὑπὸ τὸν Βήκονσφηλδ καὶ τὸν Σώλβαρη μὴ διστάσασα νὰ κατασπαράξῃ ἐν τοῖς σπαργάνοις αὐτοῦ τὸ ἀρτιγέννητον βουλγαρικὸν βρέφος τῆς Συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, ἢ καταπολεμήσασα αὐτὸ ἐν Βερολίνῳ, ἠναγκάζετο ἤδη νὰ χαιρετίσῃ καὶ δεξιωθῆ φιλοφρόνως τὴν ὁσημέραι πρὸς ἀνδρικὴν καὶ γενναίαν δρασίαν ἐξελισσομένην βουλγαρικὴν ιδέαν. Οὕτως ἡ νέα Βουλγαρία ἠρξάτο ἐμπνέουσα εὐρωπαϊκὴν ἐμπιστοσύνην. Ὅτε δέ, ἐν ἔτει 1885, ἀπεπειράτο νὰ φέρῃ εἰς πέρας, διὰ τοῦ πραξικοπήματος τῆς Φιλιππουπόλεως, τὴν ἐθνικὴν καὶ πολιτικὴν ἑνωσιν τῶν δύο Βουλγαριῶν, εὗρισκε συμμάχους καὶ συμπράκτορας τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν δύο ἐκείνων Δυνάμεων, αἵτινες πρὸ ὀλίγου καιροῦ ἀκόμη δυσμενέστατα προσεΐδον τὴν ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου δημιουργίαν τῆς Μεγάλης Βουλγαρίας. Ἦδη ἐπρωτοστάει ἡ Μεγάλη Βρετανία. Ὁ Σαῦλος τῆς καταδιώξεως ἐγένετο ὁ Παῦλος τῆς βουλγαρικῆς ιδέας — *i tempora mutantur....*

Μετεβλήθη πρὸ τοῦ 1885 ἀκόμη ἡ πρὸς τὴν Βουλγαρίαν ἀγγλικὴ πολιτικὴ. Ἄλλὰ τίνας ἕνεκα; Διότι ἐν τῇ προνοίᾳ αὐτῆς κατενόησεν, ὅτι τὸ κατηρειπωμένον, τὸ καταρρέον ὀθωμανικὸν κράτος, δι' οὐδενὸς ἄλλου κρατιδίου ἐκ τῶν ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου ἠδύνατο ν' ἀντικατασταθῆ, προΐδοντι τῷ χρόνῳ, ἢ μόνον διὰ τοῦ βουλγαρικοῦ. Ἠλλπισεν

ἡ Ἑγγλία ἐν ἔτει 1878 ἐπὶ τὸν ἑλληνικὸν παράγοντα ἐπεκαλέσθη τὸ ἱστορικὸν καὶ ἔθνικὸν αὐτοῦ δίκαιον, καταγγέλλουσα πρὸ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ δημοσίου τὴν Συνθήκην τοῦ Ἁγίου Στεφάνου. Ἄλλ' ὁ ἐκλεκτός, ὁ παράκλητος τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς παλιγγενεσίας τῶν λαῶν τῆς Χερσονήσου, ἔστρεψεν ἅμα τῷ κηρύγματι τούτῳ ἅ λ λ α χ ο ὦ τοὺς ὀφθαλμούς. Ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ ἠσθάνθη βαθύτατα τὴν προσβολήν, τὴν περιφρόνησιν. Ἀλλὰ κατενόησεν ἐπίσης, ὅτι ὁ βουλγαρικὸς παράγων ἐξελίσσεται κεκτημένος πληρεστάτην συνείδησιν ἐνὸς ἱστορικοῦ προγράμματος. Οὐδ' ἠδύνατο ν' ἀγροῇ ἡ Ἑγγλία, ὡς καὶ πᾶς σωφρονῶν ἄνθρωπος, πολιτικὸς ἢ μὴ ἀδιάφορον, ὅτι τὰ μεγάλα ἱστορικὰ προβλήματα δὲν λύνονται διὰ τῶν ματαίων συζητήσεων τῶν Κοινοβουλίων, ἀλλὰ διὰ τῆς πολιτικῆς τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ σιδήρου.

Ἐντεῦθεν ἡ ἀγγλικὴ στοργὴ πρὸς τὴν βουλγαρικὴν ἰδέαν. Ὅτε, μετὰ τινα καιρὸν, ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἠναγκάσθη ὑπὸ τῶν πραγμάτων ν' ἀποδεχθῇ τὸ γεγονός τῆς καταλήψεως ὑπὸ τῶν Βουλγάρων τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, φοβουμένη σύγκρουσιν, ἐξ ἧς ἠθέλει ἐξέλθῃ ἠττημένη, καὶ γὰρ συνομολογήσῃ φαινομενικὴν συμμαχίαν μετὰ τῶν Βουλγάρων, ὡς ὑποτελῶν ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι, πρῶτος συνεχάρη τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει διπλωματικὸν ἀντιπρόσωπον τῆς Βουλγαρίας ὁ Ἁγγλος πρέσβυς ἐπὶ τῇ λαμπρᾷ ταύτῃ ἐπιτυχίᾳ.

Κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον περιγράφει ἐν ταῖς Ἀπομνημονεύμασιν αὐτοῦ τὰ κατὰ τὴν διπλωματικὴν διεξαγωγὴν τοῦ ζητήματος, δηλαδὴ τῆς ὑπὸ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως ἀποδοχῆς τῆς πραγματικῆς ἐνώσεως τῆς βουλγαρικῆς ἡγεμονίας καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, ὁ διαπραγματευθεὶς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην Βούλγαρος ἀντιπρόσωπος. Ἡλίας Τσίστεφ:

«Περιῆλθον τοὺς πρεσβευτὰς (ἐν Κωνσταντινουπόλει) καὶ ἐκοινοποίησα εἰς αὐτοὺς τὸ ἀποφασισθέν. Ὁ κ. Νελιδόφ (διάδοχος τοῦ Ἰγνίτιεφ) νομίζει, ὅτι ἡ αὐτοκρατορικὴ κυβέρνησις δὲν θέλει δυνηθῆν γὰρ συμφωνήσῃ ὡς πρὸς τὸν ὄρον, καθ' ὃν ὁ ἀναδιορισμὸς τοῦ ἡγεμόνος πρέπει γὰρ γίνηται κατ' εὐθείαν ὑπὸ τῆς Πύλης, τὴν περὶ ἀμοιβαίας στρατιωτικῆς βοήθειας συμφωνίαν καὶ τὴν ἀναθεώρησιν τοῦ ὀργανικοῦ σύμου μόνον ὑπὸ τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Βουλγαρίας.

Ὅσοι πρεσβευταὶ τῆς Αὐστρίας, Γερμανίας καὶ Γαλλίας ἐπῆρξαν προφυλακτικοὶ ἀναφορικῶς τῶν λεπτομερειῶν καὶ μόνον ἐδείχθησαν ἠδύναται, ὅτι τὸ ζήτημα περατοῦται εἰρηρικῶς.

» Οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Ἀγγλίας καὶ Ἰταλίας, οὐχὶ ἅπαξ μὲ συνεγράψαν διὰ τὸν δεύτερον καὶ τὸν τρίτον ὄρον τῆς συμφωνίας. Ὁ πρῶτος τοὺς ὠνόμασε λαμπροὺς, ὁ δεύτερος ἀνελέπιστον ἐπιτυχίαν. Εἶπον, ὅτι δὲν δύνανται νὰ ἐννοήσωσι τί συνέβη, ὥστε νὰ παραιτηθῇ ἡ Τουρκία τοῦ δικαιώματος, ὅπερ τῇ δίδει ἡ βερολίνεως Συνθήκη περὶ κατοχῆς καὶ ὀχυρώσεως τοῦ Αἴμου.

Ἐδνόητον. Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις, ἐξωθουμένη ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας καὶ ἄλλων Δυνάμεων εἰς ἄμεσον συνεννόησιν πρὸς τὴν Βουλγαρίαν καὶ εἰς ἄλλας ὑποχωρήσεις πρὸς τὴν ἐπικίνδυνον γείτονα, ὑπέκυψεν. Ἡ στρατιωτικὴ δύναμις τῆς ἡγεμονίας καθίστα αὐτὴν σεβαστὴν καὶ πρὸ τῶν Τούρκων καὶ πρὸ τῶν Εὐρωπαίων.

Τοῦτο δ' ἔτι μᾶλλον ἐμαρτυρήθη κατὰ τὴν σύγκρουσιν πρὸς τὴν Σερβίαν, κυβερνωμένην ὑφ' ἐνὸς ἐκφύλου πιθήκου, τοῦ βασιλέως Μιλάνου, ἀναξίου γόνου τῶν Ὀβρένοβιτζ. Ἀπεδείκνυτο καὶ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην πολλοστὴν φροδάν, ὅτι ἐν ταῖς κρισίμοις ἡμέραις αὐτῶν τὰ ἔθνη οὐδὲν δύνανται νὰ τελεσιουργήσωσιν ἄνευ ἐνὸς ἀρχηγοῦ, στρατηγοῦ, μονάρχου. Ἡ τάλαινα Σερβία ἔθηκεν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν στρατιωτῶν αὐτῆς ἕνα ἀνάξιον βασιλέα. Ἐν τῷ στρατοπέδῳ αὐτοῦ διηύθυνον οἱ κόλακες καὶ αἱ ἑταῖραι. Δυστυχῆς Σερβία! Ἐν τῇ μάχῃ τῆς Σλιβνίτσης ὁ ἡγεμὸν τῶν Βουλγάρων ἐπὶ κεφαλῆς πολεμοχαροῦς, καίπερ ἔστερημένου τῶν πλεονεκτημάτων ὀργανωμένου στρατοῦ, κατήγαγε λαμπρὰν νίκην. Οἱ Σέρβοι ἐσώθησαν ἀπὸ τῆς βουλγαρικῆς νίκης μόλις τῇ μεσολαβήσει τῆς Αὐστρίας.

Οἱ Σέρβοι ἦσαν ὡς λαὸς πολεμικώτεροι τῶν Βουλγάρων, ἀλλ' εἶχον ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν ἐξηχρειωμένον καὶ φιλήδονον ἡγεμόνα. Τοῦναντίον ὁ βουλγαρικὸς σοφρέτος, καταληφθεὶς ἐξ ἐθνικῆς μέθης, ἔχων δ' ἐπὶ κεφαλῆς γενναῖον καὶ ἀκατάβλητον ἡγεμόνα, ἐθροιάμβευσεν. Ὁ Βάιτεμβεργ ἀνεδείχθη ὁ λέων τῆς Σλιβνίτσης. Δὲν ἐδίστασε νὰ ἐκθέσῃ καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν του ὑπὲρ ἐπιτυχίας καὶ ἐπικρατήσεως τῆς βουλγαρικῆς ιδέας.

Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης, τῆς ἀξιομνημονεύτου καὶ ἐνδόξου εἰς τὰ βουλγαρικὰ χρονικά νίκης τῆς Σλιβνίτσης, ὁ βουλγαρικὸς θροῦλος, μοι ἔλεγε μετὰ παρέλευσιν μακροῦ χρόνου περιφανέστατος Ἀγγλος πολιτικὸς καὶ θερμὸς φίλος τῶν Ἑλλήνων, ἀπήχησεν ἀνὰ πᾶσαν τὴν Εὐρώπην. Πραγματικὸς ἢ φανταστικὸς, ἀδιάφορον. Ἡ βουλγαρικὴ ιδέα,

ἢ τέως ἄγνωστος, κατώρθωσεν ἐπιτηδειότατα νὰ ἠλεκτροίση καὶ νὰ καθυποτίξῃ τὴν δημοσίαν γνώμην τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου Ἡ Σλιβνίτσα ἐμελλε νὰ κατασιῇ δαπάναις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἢ ἀφειτηρία μεγάλης ιστορικῆς σταδιοδρομίας τῆς γέας Βουλγαρίας.

Καθ' ὃν χρόνον τοιαῦτα συνέβαινον πρὸς βορρᾶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ἠτιπῶντο οἱ Σέρβοι, ὑπεχώρουν οἱ Τοῦρκοι πρὸ τῆς βουλγαρικῆς δυνάμεως, μαρτυρηθείσης διὰ τῆς ἰκῆς καὶ τῶν πραγμάτων, τὸ ἐλεύθερον κράτος ἐξηκολούθει παραπαῖον, διατελοῦν ἄνευ θετικοῦ καὶ ἰσχυροῦ περιὶ τοῦ ποιητέου προγράμματος. Κυβέρνησις, δηλαδή δύναμις ἰσχυρά, προνοοῦσα καὶ γινώσκουσα τί θέλει, δὲν ὑπῆρχε, διότι κυβέρνησις ρυμουλκουμένη ὑπὸ μαινομένου ἐκ τοῦ κομματισμοῦ ὄχλου δὲν εἶνε κυβέρνησις, εἶνε συρφετὸς ἀνθρώπων, ἐν μόνον ἐχόντων ἰδεῶδες, τὸ ἐνστικτὸν τῆς αὐτοσυντηρησίας, ἐν μόνον πρόγραμμα, τὴν διατήρησιν ἐν τῇ ἐξουσίᾳ, ἔστω καὶ ἐθνικοῖς ἀναλώμασιν.

Πράγματι οὐδεμία θετικὴ ἐγένετο ἐργασία. Τί ἐζήτηι ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἐν τῇ περιστάσει ἐκείνῃ; Ἠγνόει τί νὰ ζητήσῃ. Διατάξασα τὴν ἐπιστρίτευσιν τοῦ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν στρατοῦ, καὶ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς προσῆλθεν καὶ πάλιν ὑπὸ τὰς σημαίας, ἀλλὰ τελείως ἀσύντακτος καὶ ἀνάσκητος, ἐνόμισεν, ὅτι δὲν εἶχεν ἄλλην ὑποχρέωσιν. Κατὰ τὴν ὁμολογίαν ξένου διπλωμάτου, διατελοῦντος τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐπιτετραμμένου ἐν Ἑλλάδι, ὁ πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου, τὴν μίαν ἡμέραν φιλοπόλεμος καὶ τὴν ἐπιούσαν εἰρηνικώτατος, ἀγνοῶν τίνι τρόπῳ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἀκατανόητον πολιτικὴν του, ἀπεκρίνεται, ὅτι ἀνέμενε μὲ ἐσταυρωμένας τὰς χεῖρας τὴν ἀπόφασιν τῆς Συνδιασκέψεως τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτῶν ὡς πρὸς τὴν τύχην τῶν δύο Βουλγαριῶν, καὶ σχεδὸν παρήτησεν ἐπὶ τέλους τὸ ἀπολογητικὸν ὕψος, δι' οὗ ἄλλοτε ἔλεγεν εἰς τοὺς πρέσβεις, ὅτι, παρὰ τὴν εὐθυσκορίαν του, ἦ ν α γ κ ά σ θ η — ρ υ μ ο υ λ κ η θ ε ι ς, νὰ ποδυνθῇ εἰς στρατιωτικὰς παρασκευάς. Ὁ πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου ἐν ἔτει 1885 ἀντέγραφε, ἢ ἀντιγράφη καὶ μετὰ δωδεκαετίαν, τὸν ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν τοῦ 1878.

Καὶ κατὰ τὰς τρεῖς περιστάσεις ἡ μόνη αὐτοῦ δικαιολογία πρὸ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων ἦτο, ὅτι ἀπεδοκίμαζε τὸν πόλεμον, ἀλλ' ἐξηναγκάσθη εἰς τοῦτο, ρ υ μ ο υ λ κ η θ ε ι ς ὑπὸ τῶν φιλοπολέμων...

«Κατὰ Δεκέμβριον (τοῦ 1886), ἑξακολουθεῖ γράφων ὁ Βρετανὸς διπλωμάτης — ἦτο ὁ κύριος Ρῶμπολτ — ἤρχισεν ὁ πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου νὰ ὁμιλῇ ἐμφαντικώτερον. Ἀπηχῶν τοὺς ἀκρότους λόγους τοῦ συναδέλφου του ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν ὑπουργοῦ πρὸ τῆς Βουλῆς, ἔλεγεν ἤδη, ὅτι ὁ πόλεμος κατέστη ἀναπόφευκτος. Ἐτελείωσεν. Θ' ἀπεδύετο εἰς μονομαχίαν πρὸς τὴν Τουρκίαν. Αἰαν σφαλερὰ ἐπεκράτου γινῶμαι ἐν Εὐρώπῃ περὶ τῶν στρατιωτικῶν ἀρετῶν τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' ἐντὸς θλίβου αὐταὶ θ' ἀπεκαλύπτοντο εἰς τὸν κόσμον. Κατ' ἀρχὰς ἐφρόνει, ὅτι ἡ Ἑλλὰς οὐδὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ ἄνευ τῆς συνδρομῆς τῶν Δυνάμεων καὶ ἀπέβλεπε πρὸς τὴν Ἀγγλίαν διὰ νὰ τὴν ὑποστηρίξῃ, ἀλλ' οὐδεμίαν ἔλαβεν ἐξ αὐτῆς ἐνθάρρυνσιν... Ἦδη ἦτο ἔτοιμος ν' ἀποδυθῆ ἄλλος εἰς τὸ ἐγχείρημα».

Εὐτυχῶς δὲν ἀπεδύθη εἰς πόλεμον ὁ μοναδικὸς οὗτος πρόεδρος ὑπουργικοῦ συμβουλίου· εἴθε ν' ἀπεδύετο, ἵνα μὴ ἀποδυθῆ μετὰ δωδεκαετίαν καὶ ἐπέλθωσι βραδύτερον ὅσα ἐπῆλθον δευρὰ τῇ Ἑλλάδι, ἐξευτελισθεῖση, ἀτιμασθεῖση, αντιρριβείση ὑπὸ τὴν πτέρναν τῶν τουρκικῶν στρατιῶν. Κρεῖττον ἴσως θὰ ἦτο, ἔνεκα πολλῶν αἰτίων, ἡ τ ρ α γ ι κ ῆ ἢ α ἰ μ α τ η ρ ἃ κ ω μ ο ρ δ ῖ α τοῦ 1897 νὰ ἐξειλίσσεται ἐν ἔτει 1885. Ἴσως τὰ πράγματα τοῦ ἐλληνικοῦ γένους θὰ ἔβαινον ἤδη διαφοροτρόπως.

Ἡ παιζομένη κωμωδία προσήγγιζε πρὸς τὴν καταστροφὴν αὐτῆς. Ὁ αὐτὸς διπλωμάτης ἀφηγεῖται τὰ κατὰ τὴν κωμωδίαν ὡς ἀκολούθως: «Ἀρχομένου τοῦ ἔτους 1886 ἡ ἐν Ἑλλάδι κατάστασις ἤρχισε νὰ λαμβάνῃ ὄρην σοβαρωτέραν, ὑπὸ τινος δ' ἐπόψεως κατέστησε τὴν προσωπικὴν θέσιν τοῦ βασιλέως δυσχερεστέραν καὶ μᾶλλον δεινήν. Ὁ πρωθυπουργὸς του ἐδήλωσεν, ὅτι ἀνέμενεν ἀπλῶς τὴν ὀριστικὴν διευθέτησιν τοῦ ζητήματος τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας ὑπὸ τῶν Δυνάμεων, διὰ νὰ ζητήσῃ τὴν πλήρη ἐφαρμογὴν ὅλων τῶν ἀποφάσεων τῆς ἐν Βερολίνῳ Συνόδου ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος... Μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἡ Ἑλλὰς θὰ ἐξακολουθῆ νὰ ἐξοπλίζεται, «ἔχουσα τὴν χεῖρα ἐπὶ τῆς λαβῆς τοῦ ξίφους» . . . .

Τοιαῦτα ἔγραφε καὶ ὁμιλεῖ ὁ πρόεδρος τοῦ ἐλληνικοῦ ὑπουργείου. Τὸ δεινότερον ἐν τούτοις ἐν τῇ περιορισίσει ταύτῃ καὶ τὸ μᾶλλον ἀκατάληπτον, κατὰ τὴν ἀφήγησιν τοῦ Ἀγγλοῦ διπλωμάτου, ἦτο ὅτι μεταξὺ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν συμβούλων του ἐκράτει πλήρης διαφωνία, ἥτις ἄλ-

λως τε ἐκράτει καὶ ἐν τῷ ἐγκειμένῳ αὐτῶν τῶν ὑπουργῶν, σήμερον ἐπαγγελλομένων τὸν φιλοπόλεμον, καὶ αὖριον τὸν φιλειρηνικόν.

Ὁ πρωθυπουργὸς ἐβεβαίον, ὅτι ἡ ἐνεργὸς πολιτικὴ, ἣν εἶχεν ἀναλάβῃ, ἦτο μᾶλλον πολιτικὴ τοῦ Βασιλέως ἢ ἰδική του· ἐδήλωσε δὲ μάλιστα, ὅτι ἀκουσίως αὐτοῦ τῷ ἐπεβλήθη ἡ πολιτικὴ αὕτη ἐκ τῆς ἀναφλέξεως τοῦ πολεμικοῦ κινήματος, τῆς ὀφειλομένης εἰς τοὺς λόγους τοῦ Βασιλέως, τοὺς ἐκφωρηθέντας ἀπὸ τοῦ ἐξώστου τῶν ἀνακτόρων κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν αὐτοῦ εἰς Ἀθήνας, ὀλίγον χρόνον μετὰ τὸ κίνημα τῆς Φιλίππουπόλεως». Ὁ Ἄγγλος διπλωμάτης ἐν τούτοις βεβαίωσεν, ὅτι «ὁ Βασιλεὺς δὲν ἐνέκρινε τὴν φιλοκίνδυνον πολιτικὴν τοῦ ὑπουργείου του, καταλείπων εἰς αὐτὸ τὴν εὐθύνην τῆς δημιουργηθείσης κρίσεως κατὰστάσεως»...

Τοιαύτη ἦτο ἡ διαφωνία μετὰ τὸν στέμματος καὶ τῶν συμβούλων του. Πράγματι ἀκατάληπτος, πρωτοφανὴς εἰς τὰ πολιτικὰ χρονικά τῶν λαῶν, διατελούντων εἴτε ὑπὸ φιλελεύθερον, εἴτε ὑπὸ ἀπολυταρχικὸν καθεστῶς. Καὶ πῶς ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῇ ἄξιον λόγου ἀποτέλεσμα, αὐτως ἐξελισσομένων τῶν πραγμάτων; Παρὰ τοὺς ἐν τῇ Βουλῇ ὑποκριτικούς ἐναγκαλισμοὺς τοῦ προέδρου τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου καὶ τοῦ ὑπαρχηγοῦ τῆς ἀντιπολιτεύσεως, δὲν ὀφίστατο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα συνεννόησις, ἐνότης καὶ ἀλληλεγγύη μετὰ τὸν στέμματος καὶ τῶν συμβούλων αὐτοῦ. Τὰ πάντα ἐξειλίσσοντο τυχαίως, ἄνευ σχεδίου καθωρισμένου, ἄνευ προγράμματος. Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει πραγμάτων δύο τῶν μελῶν τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου, καὶ δὴ ὁ ἐπὶ τῶν ναυτικῶν ὑπουργός, παροῦντο τοῦ ὑπουργείου, ἡ πολιτικὴ τοῦ ὁποίου ἐχαρακτηρίζετο ὑπὸ αὐτῶν τυχοδιωκτικὴ. Μετὰ δωδεκαετίαν ἀνάλογος πολιτικὴ ἐχαρακτηρίζετο ὑπὸ τοῦ παραιτηθέντος ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν αἵματηρῶς ἀκωμωδία. Καὶ κατὰ τὰς δύο περιπτώσεις ἡ Ἑλλὰς καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς κατέβαλλον τὰς δαπάνας τῆς μωρᾶς, τῆς τυχοδιωκτικῆς, τῆς αἱματηρᾶς παραστάσεως. Καὶ ἐτηροῦντο μὲν κατ' ἅπασαν τὴν γραμμὴν οἱ κοινοβουλευτικοὶ τύποι, ἀλλ' ἡ Ἑλλὰς καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς ὑπεχώρουν ὁσημέραι ἀπὸ τῆς ἱστορικῆς σκηνῆς.

Ἐπὶ τέλος ἡ τυχοδιωκτικὴ ἐκείνη πολιτικὴ τοῦ κοινοβουλευτικοῦ τοῦ ὑπουργείου, ἐμελλε νὰ καταλήξῃ εἰς ἀποτέλεσμα οὐκ εὐχρῶν, τραγικῶν μόνον. «Ἡ ὑπομονὴ τῶν Δυνάμεων ἐξηντλήθη, λέγει ὁ μνημορευθεὶς διπλωμάτης τὴν 18 Ἀπριλίου ἔλαβον ἐκτενὲς κρυπτογραφικὸν τηλεγρά-

φημα, πληροφοροῦν με μετὰ πάσης λεπτομερείας περὶ τῶν μέτρων, τὰ ὅποια ἀπεφασίσθη νὰ ληφθῶσι. Κοινὸν τελεσίγραφον θ' ἀπηνθύνετο πρὸς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν, ἐπιτάσσον εἰς αὐτὴν νὰ δηλώσῃ ἐντὸς ἑβδομάδος, ἂν θ' ἀφωπλίζετο καὶ θὰ ἐπανέφερε τὰς κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν δυνάμεις τῆς εἰς τὴν ἐν εἰρήνῃ δύναμιν. Στόλος, ἀποτελούμενος ἕξ ἐνὸς σκάφους ἐκάστης Δυνάμεως, θὰ ἐνεφανίζετο συγχρότως ἕξωθι τοῦ Πειραιῶς πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἐπιδόσεως τῆς τελευταίας ταύτης ἐπιταγῆς, ἂν δὲ δὲν ἐδίδετο ἱκανοποιητικὴ ἀπάντησις ἐκ μέρους τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, οἱ πρεσβευταὶ θ' ἀπήρχοντο, ἐπιβιβαζόμενοι ἕκαστος ἐπὶ τοῦ ἰδίου πολεμικοῦ πλοίου. Αἱ ἀνατολικαὶ ἄκται τῆς Ἑλλάδος θ' ἀπεκλείοντο, μὴ ἐπιτρεπομένου τοῦ πλοῦ οὔθενος ἑλληνικοῦ πλοίου».

Τοιοῦτο ἦτο τὸ πρὸς τὴν ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν τελεσίγραφον. Ἡ Ἑλλὰς ἐσώθη ἀπὸ ἐπικειμένης καταστροφῆς. Μετ' αὐτῆς καὶ ἡ κοινοβουλευτικωτάτη Κυβέρνησις, ἀποπεμφθεῖσα. Ἡ Κυβέρνησις ἐπόθει ἐνδομύχως τὴν τοιαύτην λύσιν, μὴ δυναμένη νὰ ἐξεύρη ἄλλην διέξοδον. Νὰ πολεμήσῃ ἡ Ἑλλὰς, ὅπως ἐξηναγκάσθη νὰ πράξῃ τοῦτο μετὰ διωδεκαετίας; Ἦτο ἐντελῶς ἀσύντακτος στρατιωτικῶς, ἀπόλεμος. Καὶ ὡς ἐβεβαίον ὁ τῷ καιρῷ ἐκείνῳ Γάλλος διοργανωτὴς τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, οὗτος ἀπετελεῖτο ἕξ ἀνθρώπων ἐνόπλων· τίποτε ἄλλο, (des hommes avec des fusils et voilà tout) !...

Εἰς τοιαύτην περιήγαγε τὸ ἐλεύθερον κράτος συμφορὰν ὁ κοινοβουλευτισμὸς ἐν ἔτει 1885—1886. Ἄλλ' ἂν ἦτο τοῦτο κρεῖττον συντεταγμένον, στρατιωτικῶς ὀργανωμένον, ἐτοιμοπόλεμον, ἔχον ἑνιαῖον πρόγραμμα, πραγματικὴν ἐθνικὴν πολιτικὴν καὶ οὐχὶ ἄλλοπρόσαλλον καὶ τυχοδιωκτικὴν, θὰ ἦτο δυνατὸν ἐλληνικὴ Κυβέρνησις, ἐκπροσωποῦσα τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν καὶ τὸ ἱστορικὸν φρόνημα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, μετὰ προνοίας καὶ ἀφροσιώσεως παρακολουθοῦσα τὰ ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου ἐξελισσόμενα, τὴν ἀκατάσχετον καὶ φιλοπόλεμον ὁρμὴν τῆς βουλγαρικῆς φυλῆς, ἀόκνως ἐργαζομένης πρὸς πραγμάτων τοῦ προγράμματος τῆς Μεγάλῃς Βουλγαρίας, ἀντὶ νὰ προβῇ εἰς τυχοδιωκτικὰς ἐνεργείας καὶ κωμικοτραγικὰς ἐπιστρατεύσεις πρὸς διεκδίκησιν τῶν ἐθνικῶν δικαιωμάτων, τῇ ἐπαύριον τοῦ πραξικοπήματος τῆς Φιλιππουπόλεως θὰ προέβαιεν εἰς παρόμοιον πραξικόπημα—ἕξ ὀνόματος τοῦ διεθνoῦς δικαίου καταλαμβάνουσα τὰ Ἰωάννινα καὶ τὴν Ἐλασσῶνα, τὴν γραμ-

μὴν τοῦ Βερολίνου. Τί θὰ ἔπραττεν ἡ Εὐρώπη ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ; Θὰ ἀνεγνώριζε τὸ γεγονός· καὶ ἔπεδειχθη ἡμῖν τοῦτο τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ὑπὸ φιλελληνικῶν κύκλων. Ἀλλὰ δὲν ἔσχομεν τὸ σθένος νὰ προβῶμεν εἰς τὸ ἐλάχιστον σοβαρὸν διάβημα. Δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη ἱστορία εἶνε ἡ ἀγαγνώρισις, ἡ ἐπικύρωσις τῶν τετελεσμένων γεγονότων. Ἀλλὰ ταῦτα δημιουργοῦνται οὐχὶ διὰ τῆς κοινοβουλευτικῆς ἀδολεσχίας, ἀλλὰ διὰ τῆς πολιτικῆς τοῦ αἵματος καὶ τοῦ σιδήρου.

ΛΣΤ΄.

20 Μαρτίου 1909

Ἐπανίως τὸ ἑλληνικὸν γένος ὑπέστη τοιαύτην ταπείνωσιν καὶ καταφρόνησιν, ὅσην κατὰ τὰς θλιβεράς ἐκεῖνας ἡμέρας, τὰς κατὰ τὴν ἐμφάνισιν πρὸ τῶν ἑλληνικῶν ἀκτῶν τοῦ στόλου τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, πρὸς ἀποκλεισμόν, ἢ μᾶλλον πρὸς σωφρονισμόν. Ἦτο ὁ ἀποκλεισμός οὗτος παγερὰ ψυχρολουσία, κατὰ τῆς κεφαλῆς διευθυνομένη τῶν διεπόντων τὰ ἑλληνικὰ πράγματα. Ἀβουλος, ἀνερμύτιστος πολιτικῆ, ἀποβλέπουσα μᾶλλον εἰς τὴν συντήρησιν τῆς κρατούσης μερίδος ἐν τῇ ἐξουσίᾳ ἢ εἰς γενναίαν καὶ ἀποτελεσματικὴν ἐνέργειαν, ἐξηφάνισε, λέγει σύγχρονος ξένος συγγραφεύς, «πᾶσαν ἐλπίδα ἐπιτυχίας καὶ ἔστρεψε τὴν Εὐρώπην ὀλόκληρον, ἐπίσημον καὶ ἀνεπίσημον, κατὰ τῆς Ἑλλάδος.» Ἡ Ἑλλὰς ἐκινδύνευσε καὶ κατὰ τὴν περίστασιν ἐκείνην, ὡς ἐκινδύνευσε καὶ μετὰ δωδεκαετίαν, ὅποτε τὰ ὀθωμανικὰ στρατεύματα, ἀντιστάσεως μὴ οὔσης, προέβησαν μέχρι Λαμίας, καὶ θὰ κατελάμβανον τὴν ἑλληνικὴν πρωτεύουσαν ἂν μὴ παρεκωλύοντο συνεπεῖα ἀνωτέρων διαταγῶν. Ὡς διηγεῖται ὁ Στίλμανν, ἐν Ἀθήναις τῷ καιρῷ ἐκείνῳ εὐρισκόμενος, «ὁ Τοῦρκος ἀρχιστράτηγος εἶχε διαταγὰς, ἂν δὲν διετάσσετο ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ὁ ἀφοπλισμὸς τοῦ παρὰ τὰ σύνορα στρατοῦ, νὰ διέλθῃ τὰ σύνορα καὶ νὰ προεέλθῃ εἰς τὰς Ἀθήνας...» Ἐὐτυχῶς ὁ Τρικούπης, ἀνελθὼν τότε εἰς τὴν ἐξουσίαν, «εἶχε διαβιβάσῃ ἐπιτακτικὰς διαταγὰς εἰς τοὺς σωματάρχας, ὅπως παύσωσιν αἱ ἐχθροπραξίαι». Μάχονται Ἕλληνες καὶ Τοῦρκοι καθ' ὅλην τὴν γραμίτην, εἶπεν ὁ Τρικούπης εἰς τὸν Στίλμανν, ἐπισκεφθέντα αὐτὸν ἐν τῷ τηλεγραφείῳ, ἐνθα συνενοεῖτο περὶ τοῦ πρακτέου μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Σα-